

Verleden en heden in Muirchú's *Leven van Patrick*: een veelvoud aan perspectieven

e en uitdaging voor de leren

In het vroegmiddeleeuwse *Leven van Patrick* door Muirchú moccu Macthéni sluit de beroemde heilige een mooie deal voor het Ierse volk: hij laat de engel Victor beloven dat St. Patrick op de Dag des Oordeels persoonlijk het oordeel over de Ieren mag vellen. Het speciale privilege dat het Ierse volk hier verkrijgt is illustratief voor de wijze waarop de vroegchristelijke Ieren met hun nieuwe religie omgingen. In verschillende bronnen zien we dat zij erg bezig waren met het creëren van een plek voor het Ierse volk binnen de christelijke visie op het heden, verleden en de toekomst.

▲ St. Patrick, afgebeeld op een gebrandschilderd raam in de Saint Patrick's Cathedral van Armagh. Bron: <http://blog.stylefactory.com/st-patrick-history-art>.

We kunnen deze houding zien tegen de achtergrond van de specifieke historische omstandigheden in Ierland. Het land had nooit deel uitgemaakt van het Romeinse Rijk, waardoor de Ieren niet via deze weg maar pas veel later kennis maakten met de christelijke religie. Zij hadden op dat moment een rijke orale cultuur, waarin de eigen geschiedenis, wetten, genealogie en mythologie mondeling werden overgeleverd van generatie op generatie. Het christendom werd dus geïntroduceerd in een situatie van overheersing en ook niet in een cultureel vacuüm. Deze omstandigheden gaven ruimte voor reflectie op de bekering en voor een confrontatie tussen de Ierse eigenheid en de nieuwe, christelijke identiteit. De nieuwe religie bracht bovendien een schriftcultuur met zich mee: behalve het *ogam* was er tot dan toe in Ierland geen serieuze vorm van schrift ontwikkeld. De overgang naar het christendom viel in Ierland daardoor min of meer samen met de geleidelijke transitie van een orale cultuur naar een schriftcul-

tuur. Toen de Ierse monniken omstreeks het begin van de zevende eeuw begonnen met het opschrijven van hun cultureel erfgoed, grammatica en rechtssysteem, moesten zij deze informatie aanpassen aan of compatibel maken met de normen, waarden en het wereldbeeld van de nieuwe religie. De Ieren werden hier ook expliciet uitgedaagd om hun eigen identiteit te definiëren in het licht van het christendom.

Bij die (her)formulering van identiteit hoorde ook, zoals ik het hierboven noemde, het ontwikkelen van een visie op de eigen nieuwe identiteit *als christen*, en op het voor-christelijke verleden. In deze bijdrage wil ik me richten op dit aspect van Ierse identiteitsvorming in de vroege middeleeuwen, in een 'close reading' van Muirchú's *Leven van Patrick*.

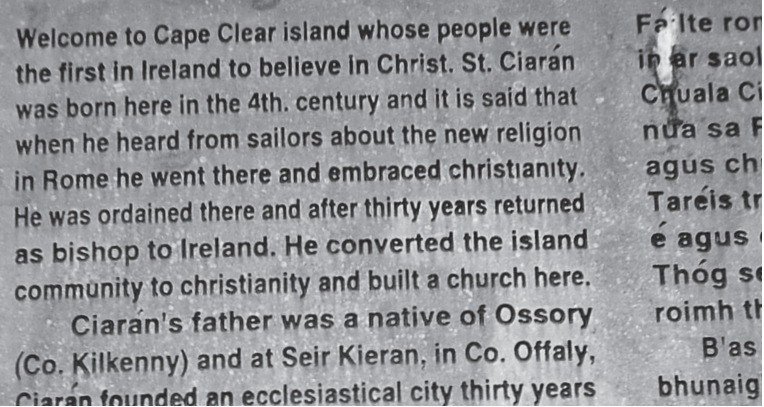
Muirchú's beroemde heiligenleven

Muirchú moccu Macthéni's *Vita Sancti Patricii* ('Leven van de heilige Patrick') werd geschreven aan het einde van de zevende eeuw. Over de auteur is vrijwel niets bekend, behalve dat hij aanwezig was bij de Synode van Birr in 697, wat impliceert dat hij destijds een invloedrijk persoon in de Ierse kerk was. Het werk bestaat uit drie secties. In het eerste 'boek' beschrijft Muirchú de geboorte en de kinderjaren van Patrick en zoomt daarna in op Patricks activiteiten als missionaris in Ierland. De centrale scène – die bijna de helft van het hele werk in beslag neemt – is de ontmoeting tussen Patrick en Lóegaire, koning van Ierland. Ten gevolge van deze confrontatie bekeert Lóegaire zich tot het christendom, maar met tegenzin en alleen omdat hij daartoe gedwongen wordt. Deze passage, die symbolisch plaatsvindt tijdens de Paasnacht, is één van de beroemdste scènes uit de insulaire hagiografie. Het tweede boek vertelt over verschillende wonderen die Patrick verrichtte, in een reeks los samenhangende hoofdstukken; het derde boek informeert de lezer over het einde van Patricks leven, zijn begrafenis en de wonderen die hij postuum verrichtte.

Muirchú's *Leven van Patrick* heeft zeer veel invloed gehad op de latere traditie van heiligenlevens van Patrick. Door de levendige vertelstijl, Muirchú's humor en oog voor detail, en zijn verfijnde gebruik van Bijbelse verhalen en symboliek, wordt Muirchú's *Leven van Patrick* bovendien gezien als een hoogtepunt in de vroegmiddeleeuwse hagiografie.

Veelvoud aan perspectieven

De secundaire literatuur over Muirchú's heiligenleven heeft zich decennia lang gericht op de politieke dimensie ervan. Het is waarschijnlijk dat Muirchú zijn *Leven van Patrick* schreef als propaganda voor de Uí Néill dynastie en hun kerkelijke centrum Armagh. Als onderdeel van hun politieke ambities wilden de Uí Néill dat Armagh de belangrijkste kerk van Ierland zou worden, en een dergelijke claim kon worden ondersteund door een fictieve geschiedenis van Armagh te schrijven, waarin de beroemde Patrick als de stichter van deze kerk werd ge-

▲ Volgens de legende arriveerde St. Patrick in Ierland in 432 n. Chr., waar hij in één keer alle Ieren bekeerde. In realiteit worden de contacten tussen Groot-Brittannië en Ierland vanaf de derde/vierde eeuw gezien als de belangrijkste context voor de stapsgewijze introductie van het christendom. Deze illustratie is een inscriptie opgesteld op Cape Clear Island (zuidwest Ierland) waar, volgens een plaatselijke legende, ene St. Ciarán de bevolking van dit eilandje in de vierde eeuw bekeerde. Foto: Saskia Peels.

presenteerd. Muirchú's *Leven van Patrick* biedt een dergelijk stichtingsverhaal. Bovendien schreef Muirchú zijn heiligenleven in opdracht van bisschop Áed van Sletty in Leinster. Deze bisschop wilde zijn eigen kerk onder de jurisdictie van Armagh brengen, en Muirchú's *Leven* zou specifiek geschreven zijn om deze assimilatie van Sletty binnen de jurisdictie van Armagh te bevorderen.

Maar recentelijk betoogde Thomas O'Loughlin (hoogleraar historische theologie aan de Universiteit van Nottingham) dat de betekenis van het werk niet wordt uitgeput door haar waarde als politieke propaganda. Het werk moet ook en vooral worden gezien als een theologische uiteenzetting: het *Leven van Patrick* geeft ons een kijkje in de imaginaire wereld van een vroege christen. Volgens O'Loughlin wilde Muirchú zijn lezers uitleggen wat, in spirituele zin, de bekering van hun voorouders tot het christendom inhield en hoe zij als gevolg daarvan een nieuwe identiteit kregen.

Deze benadering van het *Leven van Patrick* is mijns inziens bijzonder zinvol, omdat zij het heiligenleven zo beter plaatst in de intellectuele context van vroegmiddeleeuwse Ierse teksten, met hun focus op vragen over de eigen identiteit die opkwamen als gevolg van de nieuwe religie. Maar O'Loughlin's uitwerking van deze aanpak doet het werk geen recht. In een reeks artikelen stelt de Ierse theoloog dat Muirchú een extreem providentiële blik had, waarbij hij het Ierse heidense verleden als een voorbereiding op het evangelie (*preparatio evangelii*) zag. De komst van het christendom was een vervulling van deze periode van 'wachten'. De Ierse heidenen die leefden in Patricks tijd *wisten* niet alleen dat er een nieuwe religie zou komen, ze waren zich er ook van bewust dat die verandering nodig was en hen tot een hogere spirituele waarheid zou brengen.

In deze bijdrage wil ik een andere interpretatie van Muirchú's *Leven van Patrick* geven. Ik zal betogen dat het *Leven van Patrick* een veel minder eenduidige focus heeft, waarin ruimte is voor tegenstrijdige signalen en een veelvoud aan perspectieven. Het werk schetst zo een complex en gelaagd beeld van de relatie tussen het heidense Ierse verleden en het christelijke heden, en van de bekering tot het christendom zelf. Ik wil deze complexiteit analyseren op twee niveaus van de vertelstructuur: de karakterisering en uitspraken van de personages enerzijds, en het perspectief van de alwetende verteller en het

gebruik van beeldspraak en intertextuele verwijzingen door de auteur anderzijds.

Licht in de duisternis

Laten we beginnen met het perspectief van de alwetende verteller. Vanuit deze instantie krijgen we een bijzonder positieve interpretatie van de bekering tot het christendom. De verteller presenteert de overgang naar de christelijke religie bijvoorbeeld als een bevrijding uit gevangenschap (I 10), als het ontvangen van goddelijke gratie (I 5), en als de vernietiging van afgoderij: Patrick zou 'de kop van de draak stukslaan' en een 'wig drijven in het hoofd van de idolatrie' (I 13). Het eerste beeld is uit *Psalms* 74:13, waar de spreker God vraagt om tegen zijn vijanden te strijden, zoals Hij de koppen van de draken (i.e. de Egyptenaren) stuksloeg op het water van de Rode Zee. Het tweede beeld is uit *Rechters* 4.21-22, waar Jael Sisera doodde door een tentpin door zijn hoofd heen de grond in te slaan. Door deze intertextuele referenties presenteert Muirchú de missie van Patrick als een rechtvaardige oorlog, tegen een vijand die vernietigd dient te worden.

Muirchú presenteert Patricks missie naar Ierland verder heel duidelijk als onderdeel van een groter goddelijk plan. Zo was aan het begin van boek I 'de tijd aangebroken' voor Patrick om 'met zijn evangelische net de wilde en barbaarse mensen op te vissen naar wie God hem zond' (I 7); Patrick stapte daarom op 'het juiste moment' in het 'schip, dat al voor hem klaarlag' en begon aan een missie waarvoor hij 'al lang voorbereid was' (I 8-9). De missie van concurrent bisschop Palladius naar Ierland mislukte daarentegen, 'want niemand kan iets ontvangen ... als het hem niet vanuit de hemel is gegeven' (I 8). We begrijpen dat God *specifiek* een plan met Patrick had, waarin de bekering van Ierland op dat moment in de geschiedenis en door deze heilige moest plaatsvinden.

Patrick zelf wordt vergeleken met Mozes (I 2, III 3), met Jezus Christus (impliciet) en een apostel (I 7, II 3). Door deze intertextuele vergelijkingen schuift Muirchú in zijn karakterisering van de Ierse bekering als het ware de hele geschiedenis van de Israëlieten in elkaar: de Ierse acceptatie van het christendom was als het Eerste en Tweede Verbond ineen (zie McCone 1990, 73). De heilige wordt bovendien voortdurend geassocieerd met licht, en gekarakteriseerd als de bringer van 'licht in de duisternis', zowel letterlijk als figuurlijk. Met behulp van God verwijderde Patrick bijvoorbeeld de duisternis die een functionaris aan het hof van de koning over het land had gebracht (I 20). Hij hielp een huilende wagenmenner die zijn paarden kwijt was geraakt, als een soort Inspector Gadget: de heilige 'streekte zijn hand uit, en stak hem omhoog en zijn vijf vingers lichtten de hele omgeving op, en in het licht van Patricks uitgestrekte hand vond de wagenmenner zijn paarden terug' (II 3). En na Patricks dood bleef het twaalf dagen en twaalf nachten licht (II 8). Omdat Patrick een symbool voor het christendom is, wordt de nieuwe religie zo zelf gepresenteerd als een 'licht in de duisternis'.

Vanuit het perspectief van de alwetende verteller en in de inzet van symboliek en intertextuele verwijzingen geeft Muirchú ons dus op verschillende manieren een bijzonder optimistisch beeld van de Ierse bekering tot het christendom. Dit beeld wordt gecontinueerd in Muirchú's verdere gebruik van intertextualiteit, met name van de symboliek behorende bij de Paaswake en Bijbelse verhalen die een krachtmeting tus-

sen (goddelijke) machten uitbeelden. Omdat deze onderwerpen elders uitgebreid zijn behandeld (onder andere O'Loughlin 2000, 2003) zal ik daar verder niet op ingaan.

Een sinistere voorspelling

Als we echter gaan kijken naar de manier waarop de Ierse heidenen in het verhaal tegen de komst van Patrick en het nieuwe geloof aankijken, komt ook een heel ander beeld naar voren. Weliswaar heeft Patrick, in de jaren voor hij naar Ierland teruggaat, visioenen van Ieren die zeggen dat ze hem 'roepen' (I 7), maar deze visioenen zijn onderdeel van de focalisatie door (dat wil zeggen, het perspectief van) Patrick. Even verderop in het verhaal komen de adviseurs (*magi*) aan het hof van koning Lóegaire (Lochru en Lucet Máel) aan het woord. In de jaren voordat Patrick naar Ierland kwam deden zij regelmatig voorspellingen en één daarvan wordt in I 10 in indirecte rede weergegeven. Hier worden we deelgenoot van het gezichtspunt van sommige Ieren zoals Muirchú zich dat voorstelde:

'... en deze twee [i.e. Lochru en Lucet Máel] voorspelden dikwijls, met behulp van hun magische bekwaamheid, dat er een bepaalde manier van leven zou komen van elders, een koninkrijk, als het ware, met een zekere onbekende en onaangename leer, die van verre over de zee gebracht zou worden, door een paar mensen gepropageerd, door velen aangenomen en door allen geëerd. En zij zou koninkrijken omver werpen, de koningen doden die verzet boden, de massa verleiden, al hun goden vernietigen en, nadat al hun kunstwerken waren verbannen, tot in de eeuwigheid regeren...'

In de conceptualisatie van het Ierse verleden zoals Muirchú dat hier schetst, waren de Ieren zich er dus van bewust dat de Ierse religie met succes zou worden vervangen door een andere godsdienst. Maar ze zagen de komst van deze nieuwe manier van leven blijkbaar niet primair als een religieuze of spirituele verandering. Wat komen ging was 'als het ware een koninkrijk' dat 'koninkrijken omver zou werpen' en 'koningen die verzet boden zou doden'. Het feit dat het huidige politieke regime ten val zou worden gebracht wordt maar liefst drie maal benadrukt vóórdat de twee adviseurs benoemen dat 'hun goden zouden worden vernietigd'. En wanneer het verderop in de voorspelling (niet geciteerd) dan wel over de inhoud van de nieuwe leer gaat, wordt die niet als een hogere religieuze waarheid gepresenteerd. Integendeel, de priester die ten tonele wordt gevoerd zal volgens de adviseurs 'goddeloze dingen zingen'. Dit perspectief overlapt duidelijk niet met dat van de alwetende verteller, maar is daaraan tegengesteld.

O'Loughlin betoogt dat de Ieren het positieve perspectief van de verteller op de bekering deelden (bijvoorbeeld 2002, 131; 2003, 134). Daarmee ben ik het dus niet eens. Wat Muirchú's *Leven van Patrick* zo interessant maakt is juist de plaatsing van verschillende gezichtspunten naast elkaar. Het *Leven van Patrick* toont ons hoe Muirchú zich de bekering voorstelde, maar óók hoe Muirchú dacht dat de Ieren zelf zich deze gebeurtenis indachten. In het geval van de *magi* pakt dat dus negatief uit. Deze juxtapositie van perspectieven worden exemplarisch

Personages:		Hoofdstuk:
Díchu (gelooft onmiddellijk)	+ Miliucc (zelfmoord uit angst)	I 11-12
Lóegaire		I 13-16
Erc (gelooft onmiddellijk)	+ Lochru (vermoord)	I 17
Lóegaire		I 18
Dubthach (gelooft onmiddellijk)	+ Lucet Máel (vermoord)	I 19-20
Lóegaire		I 21

▲ Figuur 1.

geïllustreerd in I 10. Na de hierboven geciteerde voorspelling eindigt het hoofdstuk met: 'En zo gebeurde het. (*Quod sic pos-tea euenerat*)' De lezer begrijpt dat het woordje 'zo' (*sic*) refereert aan het scenario dat zojuist is geschetst door de *magi*. Maar dan voegt de alwetende verteller nog een korte uitleg toe, geschreven vanuit zijn eigen, heel verschillende oogpunt: 'Namelijk (*enim*), de verering van afgoden werd afgeschaft en het katholieke christelijke geloof verspreidde zich over ons hele land.'

Andere Ierse stemmen

Verschillen in visie op de komst van de nieuwe religie zien we niet alleen in de oppositie van verteller en personages, maar ook tussen de personages zelf. Een visualisatie van de structuur van bijvoorbeeld de tweede helft van het eerste boek is hier behulpzaam (zie figuur 1).

In het schema zien we een patroon dat zich drie keer herhaalt. Patrick ontmoet steeds een paar van twee Ieren, waarvan de eerste gelooft wanneer hij Patrick's gezicht ziet. In de karakterisering van dit type personage wordt het providentiële uitgangspunt van de alwetende verteller gecontinueerd. Deze personages passen namelijk binnen een conceptualisatie van het voor-christelijke verleden als 'voorbereiding op het evangelie'. Volgens dit idee hadden ongelovige volkeren door Gods voorzienigheid zelfs al vóór het christelijke geloof hen bereikte *van nature* een concept van de christelijke normen en waarden en een abstract idee van het bestaan van de ware God. Dit geldt blijkbaar voor Dichú (I 11), Erc (I 17) en Dubthach (I 19). Maar daartegenover staan personages die Patrick tegenwerken en zijn leer beledigen, zoals Lochru (I 17) en Lucet Máel (I 20). Patrick en zijn God wijzen een dergelijke houding resoluut af en deze personages moeten het met een geweldadige dood bekopen. Hier put Muirchú uit een negatievere vroegmiddeleeuwse beeldvorming op het voor-christelijke verleden, waarin heidendom en dus ook voorouders die zich niet wilden bekeren het werk van de duivel waren, die moesten worden uitgeroeid. Dit perspectief creëerde een zo groot mogelijke afstand tussen het christelijke heden en het heidense verleden.

Weer andere personages onttrekken zich aan een dergelijke zwart-witte oppositie tussen 'goed' en 'kwaad' en tonen een geheel eigen reactie op het nieuwe geloof, zoals Miliucc (I 20). Patrick had Miliucc jaren eerder als slaaf gediend en nu was hij teruggekomen om zich vrij te kopen. Toen Miliucc hoorde dat Patrick naar hem toe kwam inspireerde de duivel hem om zijn huis met zichzelf erin in brand te steken. Miliucc wilde dat niet Patrick 'hem op z'n oude dag tegen zijn wil een manier

van leven zou opdringen, en dat hij onderworpen zou worden aan zijn slaaf (l 12). We hebben hier niet zozeer te maken met iemand die de nieuwe religie verwerpt: dit is een oude man die opziet tegen verandering. Het personage springt van het papier en wekt een zekere sympathie op bij de lezer, een waardering die door Muirchú niet expliciet wordt tegengesproken. Ook Patricks reactie is niet zozeer afwijzend, als wel verdrietig: na de zelfmoord zit hij een paar uur lang bij Miliuccs verwoeste huis te huilen.

Tussen deze ontmoetingen in staan confrontaties tussen Patrick en koning Lóegaire, die een steeds agressiever en destructiever karakter aannemen. Dit patroon komt tot een dramatisch einde na de derde herhaling, wanneer Lóegaire begrijpt dat er geen alternatief is en zich bekeert met de niet erg legendarische woorden: 'Het is beter om te geloven dan te sterven.' Lóegaire gelooft wel, maar om praktische in plaats van spirituele overwegingen. De betekenis van deze passage overstijgt die van het individuele personage. Als *pars pro toto*, namelijk als symbool voor de bekering van Ierland in zijn geheel, drukt de bekering van de Ierse koning weer een heel ander stempel op het beeld dat Muirchú schetst over de nieuwe christelijke identiteit.

Uitpakken maar...

Ik heb geprobeerd te laten zien dat Muirchú in zijn *Leven van Patrick* een gelaagd en genuanceerd beeld geeft van de relatie tussen het Ierse heidense verleden en het christelijke heden. De alwetende verteller presenteert de lezer het zeer heugelijke verhaal van de Ierse omhelzing van het christendom als een vervulling van Gods voorzienigheid, de verdrijving van afgoderij, de overgang van duisternis naar licht. Deze visie wordt bevestigd in het gebruik van symboliek en intertextualiteit. De verteller onderwijst de lezer als het ware in deze interpretatie van de Ierse bekering. Maar er is in het verhaal ook ruimte voor de verdeelde en verwarde stemmen van de vijfde-eeuwse Ieren zelf. Muirchú's verbeelding van ook deze reacties op het nieuwe geloof, die simpelweg *naast* de mening van de verteller staan, maakt dat het *Leven van Patrick* als geheel een complexere boodschap biedt dan tot nu toe is aangenomen. Muirchú toont daarmee inzicht in – en ik zou zelfs willen zeggen: sympathie voor – de onzekerheid, angst of zelfs ronduit negatieve gevoelens die een concreet onderdeel moeten zijn geweest in het proces van bekering van vele gelovigen.

In zijn recente editie beargumenteerde David Howlett dat Muirchú veel meer in zijn biografie over Patrick heeft 'verpakt' dan moderne lezers zich tot nu gerealiseerd hebben. Aldus Howlett: het is tijd dat we beginnen met uitpakken! Ik hoop daar in deze bijdrage een begin mee te hebben gemaakt.

Bibliografie

- Bieler, Ludwig (red.), *The Patrician texts in the Book of Armagh* (Dublin 1979).
- Howlett, David, *Muirchú moccu Maethéni's 'Life of Saint Patrick'* (Dublin 2006).
- McCone, Kim, *Pagan past and Christian present in early Irish literature* (Maynooth 1990).
- O'Loughlin, Thomas, *Celtic theology: humanity, world and God in early Irish writings* (London 2000).
- ----, 'Muirchú's theology of conversion in his *Vita Patricii*', *Celts and Christians: new approaches to the religious traditions of Britain and Ireland*, red. Mark Atherton (Cardiff 2002) 124-145.
- ----, 'Reading Muirchú's Tara-event within its background as a biblical 'trial of divinities'', *Celtic hagiography and saints' cults*, red. Jane Cartwright (Cardiff 2003) 123-135.

Nog een Indo-Keltische parallel: Iers *cethrochair*, etc.

✍ STEFAN ZIMMER
Vertaling: MARIEKE MEELEN

Dit artikel is een bewerking van een artikel dat eerder in het Engels verscheen in *Celtic Forum, The Annual Reports of Japan Society for Celtic Studies*, nr. 8, augustus 2005 (ISSN 1342-940X), kolom 2a-4. Gepubliceerd met toestemming van de auteur.

Oudiers *cethrochair*, Middelwelsch *pedry-dant* (en vergelijkbare formaties) behoren, als ze als heroïsche epitheta gebruikt worden, niet letterlijk geïnterpreteerd te worden. De parallele vorm in het Sanskriet, *catur-aśra*, helpt ons begrijpen hoe woorden voor 'rechthoekig', en vergelijkbare woorden, de betekenis 'perfect', of een dergelijke betekenis, kunnen krijgen.